

ЦРКВЕНА ОДЕЋА И ЛИТУРГИЈСКИ ПОКРИВАЧИ ИЗ РИЗНИЦЕ МАНАСТИРА СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ КОД ПЉЕВАЉА

Добрила СТОЈАНОВИЋ

У ризници манастира Свете Тројице код Пљеваља сачуван је већи број свештеничких одежди и везених предмета чисто литургијског карактера. Поред ризнице Цетињског манастира, Савине и Пиве, Светотројичка ризница спада међу најбогије овом врстом предмета на територији СР Црне Горе.

Хронолошки ови предмети показују велики временски распон, јер су настајали од почетка XV до краја XIX века. Чињеница да је један мали број објеката рађен пре подизања манастира, објашњава се могућношћу преношења са неког другог места, што се често дешавало, а условљено је углавном политичким приликама током XVI и XVII века. На ово питање би се можда нашао одговор у још недовољно испитаној архиви манастира. Како тканине и везени предмети готово никад не поседују имена мајстора или донатора, као ни име манастира за који су рађени, тешко је одредити да ли су специјално рађени за овај манастир, или су можда касније овамо донети.

Посматрани са уметничког гледишта, овде сакупљени везови и тканине нису увек на високом уметничком нивоу, али су стилски представници времена у коме су настали. По уметничкој вредности најзначајнији је, у исто време и најстарији објекат, те врсте предмета — епитрахил Теотима монаха с почетка XV века. Он спада међу радове који показују највиши уметнички домет у области везилског стваралаштва, посматрајући у целини сачуване предмете са карактеристикама византијског уметничког круга, рађене у ово време. Мајстор овог веза показује одлично познавање цртежа, како у третману ликова и њиховом компоновању, тако и у цртању орнамената. Он има сигурно осећање за боју. Поред ових квалитета, на епитрахилу је видно изврсно познавање fine, минуциозне технике рада, па и по томе овај епитрахил спада у најуспелије везилске радове. Врло је близак неким епитрахилима из Свете Горе, па је вероватно рад мајстора исте радионице. Једноставнији, са нешто мање уметничких квалитета је други, нешто каснији епитрахил из XV века и наруквице с краја XV или почетка XVI века, на којима је мајстор показао мање цртачких способности нарочито у представљању фигура, које су дате површински, без довољног познавања цртања фигуре у простору и покрету.

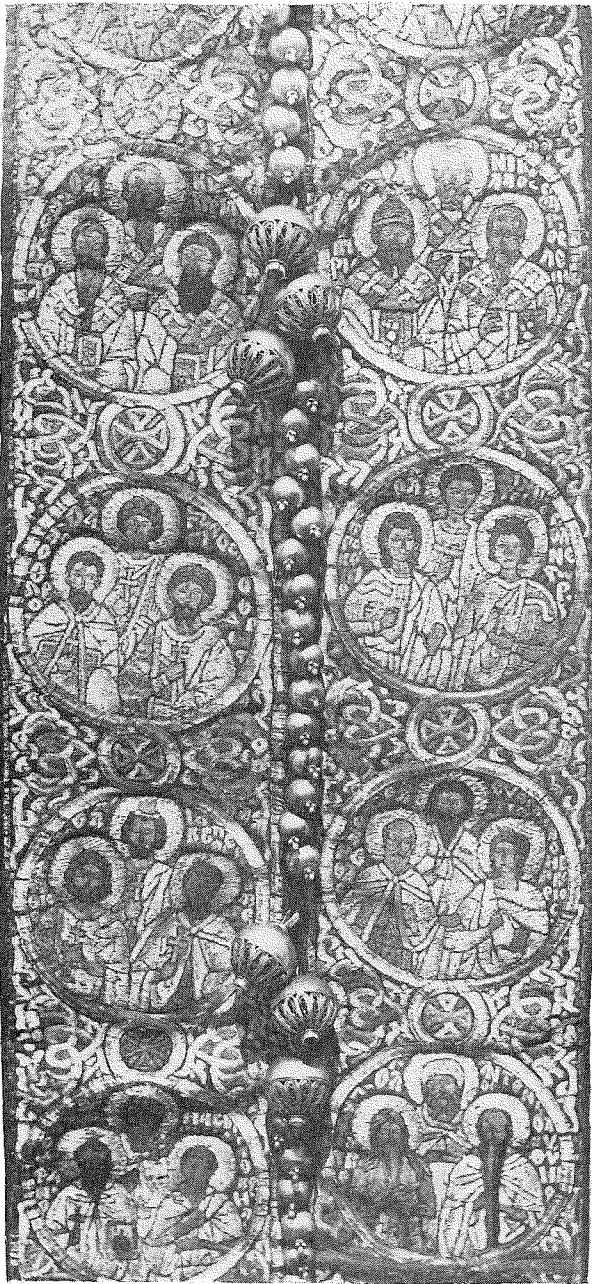
После ове најстарије групе везених предмета, из XV и почетка XVI века настаје празнина до средине XVII века. Из тога времена у овој ризници се чува један аер са доста елемената карактеристичних за руске везилске радионице XVII века. Мајстори осталих везова из XVII и XVIII века нису показали много духа и уметничке инвенције, па ти предмети не прелазе ниво занатства. На овим везовима се појављују и имена, која међутим ништа ближе не одређују, јер није јасно да ли се ради о мајстору или донатору.

Везови из XIX века су или руски импорт, као што је случај са једним аером, или су рад домаћих мајстора. У то време на литургијским текстилним предметима вез се често замењује једноставнијом и јефтинијом апликацијом, што је примењено и на два покривача који се налазе у овој ризници.

Међу тканинама употребљеним за израду одежди пажњу привлачи један фелон израђен од тканине вероватно с краја XVI века. Карактерише се композицијом, чији је основни елеменат отворени шилати овал, омиљен и типичан за ово време. Вероватно је продукт италијанских радионица.

Групу квалитетних тканина и стилски уједначену, налазимо на одеждама из XVIII века. Тканине употребљене за фелоне, стихаре и сакосе, показују све богатство материје и орнамената, што се често губи на мањим предметима, нарочито наруквицама где су ови због малих површина некад пресечени и фрагментарни. Ове су тканине импортоване. Производи су европских радионица, које су у то време како стилски, тако и у погледу процеса рада прилично уједначене. Поједине од њих су производи француских мануфактура, а неке се могу везати за руску производњу тканина, која је током XVIII века знатна. Све ове материје носе одлике стила времена у коме су настале, у овом случају углавном рококоа, чији су често изванредни представници. Метална чипка нашивена на поједине делове свештеничких одежди руског је порекла и припада XVIII веку.

Током XIX века због тешке економске ситуације, старе одежде се прекрајају, а често и крпе. Одежде начињене од тканина насталих у XIX веку имају мање уметничких претензија и скупоцености материјала.

Сл. 1. Епитрахиљ Теотима монаха, почетак XV века, детаљ, бр. кат. 1.

Fig. 1. Epitrachilion du moine Théothyme, début du XVe s. détail, No du cat. 1

На основу напред реченог, можемо да констатујемо да је на текстилним предметима из ове ризнице јасно изражено, и поред извесних празнина у развојној линији, смењивање различитих уметничких схватања, што је условљено дугим временским раздобљем. Тканине и везови који се чувају у овој ризници носе, зависно од времена настајања, карактеристике византијске, домаће, руске и најзад опште, европске уметности XVIII и XIX века. У погледу квалитета не наилази се увек на исти ниво. Смењују се високе уметничке вредности и падови, у зависности углавном од политичких и економских промена, кроз које је овај манастир пролазио.

І ДЕЛОВИ ЦРКВЕНЕ ОДЕЋЕ

1. ЕПИТРАХИЉ, сл. 1.

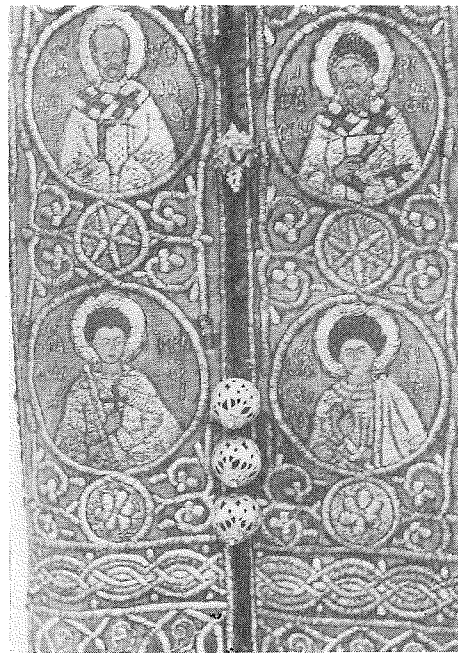
Почетак XV века

Мајстор или донатор Теотим монах.

У центру горњег дела епитрахиља налази се представа св. Тројице као гостољубље Аврамово, а затим се паралелно на обе поле епитрахиља ниже по осам медаљона, међусобно повезаних,

Сл. 2. Епитрахилъ, друга половина XV века, детаљ,
бр. кат. 2.

Fig. 2. Epitrachilion, deuxième moitié du XVe s. détail
N^o du cat. 2

у којима се налазе по три допојасна пророка и светитеља пирамидално постављена. Између св. Тројице и медаљона са светитељима налазе се још ликови Богородице и Арханђела Гаврила, а поред њих литургијски текст на грчком. Фигуре у медаљонима нижу се овим редом: Јован Претеча, Захарије, Исаја; Петар, Матеј, Марко; Симон, Филип, Тома; Јован Златоусти, Василије Велики, Григорије Богослов; Спиридон, Никола, Јован Елеимос; Прокопије, Димитрије, Нестор; Арета, Еустратије, Меркурије; Онуфрије, Антоније, Еутимије; Мојсије, Давид, Данило; Јован Богослов, Павле, Лука; Матеј, Анастасије, непознати светитељ; Кирил, Атанасије Велики, непознати светитељ; Калист, Кипријан, Палама; непознати светитељ; Георгије, Теодор; Јевстатије, Јаков Персијски, Артеније; Стефан, Јован Дамаскин, Кузман. Натписи су на грчком. Фигуре на епитрахилима из манастира Лавре, Дионисија и Ставро-Никите (G. Millet, *Broderies, religieuse de style byzantin*, Paris 1947, Т. XXXV, XXXIV, XXXIII) укомповане су на исти начин у кружне медаљоне. Ови су међусобно повезани мањим круговима у које су уписани равнокраки крстови. Око св. Тројице је орнаментална трака у виду плетенице. Простор између медаљона испуњен је комбинацијом геометријских и зооморфних орнамената. Орнамент изван медаљона на епитрахилу из манастира св. Тројице код Пљеваља идентичан је са орнаментом на епитрахилу из манастира Дионисија (G. Millet, *Broderies...*, Т. XXXI). У доњем делу епитрахила је орнаментални фриз испуњен преплетом од четворолиста који између себе остављају конкавне октогоне. Ови орнаменти на истом месту заступљени су и на епитрахилима из манастира Лавре (G. Millet, *Broderies...*, Т. XXIII), и Ставро-Никите (G. Millet, *Broderies...*, Т. XXXIII).

У једном од поменутих октогона на епитрахилу из манастира св. Тројице код Пљеваља стоји: Θ(ε) οἱ (ι) μ(η) μ(ο) ν(α) χή Теотим монах (слова која недостају допунио је G. Millet, *Broderies...*, 13). Епитрахил је од тамноцрвене свиле, а по њему је везено окер концем, позлаћеном и сребрном жицом, као и њиховом мешавином са зеленим и плавим концем.

Бодови су ланчани, положени, прихватани дијагонално, цик-цак и наизменично.

Димензије: дужина 139 cm.
ширина 22 cm.

Библиографија: Л. Мирковић, *Црквени уметнички вез*, Београд 1940, 40, Т. XXIII, 3. (датира га у XVI век). G. Millet, *Broderies...*, 13—18, Т. XXVI—XXIX; Д. Стојановић, *Уметнички вез у Србији од XIV до XIX века*, Београд 1959, 46. С. Радојчић, *Старо српско сликарство*, Београд 1966, 203; Б. Радојковић и Д. Стојановић, *Примењена уметност код Срба у средњем веку*, Српска православна црква, Београд, 1969, 115.

2. ЕПИТРАХИЉ, сл. 2.

Друга половина XV века

На средини оковратника епитрахила претстављен је Христос, десно од њега Богородица, лево Јован Претеча. Затим долазе допојасни светитељи у медаљонима поређани овим редом: Петар, Павле, Лука, Матеј, Марко, три непозната светитеља, Григорије Богослов, Атанасије,

Сл. 3. Наруквица, крај XV, почетак XVI века, бр. кат. 3.

Fig. 3. Epimanikion, fin du XVe et début du XVIe s. № du cat. 3

Сл. 4. Наруквица, крај XV, почетак XVI века, бр. кат. 3.

Fig. 4. Epimanikion, fin du XVe et début du XVIe s. № du cat. 3

Никола, Спиридон, Димитрије и Ђорђе. Натписи око светитеља су на грчком. Дејзис је одвојен од светитеља једном плетеницом. Истим орнаментом одвојен је горњи део епитрахиља са представама светитеља од доњег орнаменталног фриза. Идентична плетеница примењена је и на епитрахиљу из Рилског манастира (G. Millet, Broderies..., Т. XLII). Медаљони са светитељима повезани су мањим круговима неправилног облика испуњени наизменично розетама и звездама. Простор између медаљона испуњава стилизована лозица завршена трolistом. По начину компоновања најближи му је епитрахиљ из Рилског манастира (G. Millet, Broderies..., Т. XLI, 3). У доњем делу епитрахиља је орнамент од криволинијских шестоугаоника међусобно повезаних, а испуњених волутама у облику стилизованог латинског слова „S“. Он има извесних аналогија са орнаментом на једном епитрахиљу из манастира Тисмане из прве половине XVI века, сада у Уметничком музеју у Букурешту (С. Nicolescu, Broderiile din Țara Românească in secolele XIV—XVIII, sl. 8, Studii asupra tezaurului restituit de URSS, Bukurești 1958).

Епитрахиљ је рађен на тамноцрвеној свици. Везен је позлаћеним и сребрним концем, као и мешавином позлаћене жице са зеленим, плавим, окер, црвеним и смеђим концем. Вез је прилично пластичан, рађен преко доњег веза од грубог конца.

Бодови су ланчани, коси, положени, прихватани наизменично и цик-цак.

Димензије: дужина 140 cm.

ширина 21 cm.

Библиографија: Л. Мирковић, Црквени уметнички вез, 40, Т. XXI, 3. (Датира га у XVI век). G. Millet, Broderies..., 18—21, Т. XLI—XLII. Д. Стојановић, Уметнички вез у Србији. 50. С. Радојчић, Старо српско сликарство, 203. Б. Радојковић и Д. Стојановић, Примењена уметност код Срба под Турцима, Српска православна црква, Београд 1969, 207.

3. НАРУКВИЦЕ, сл. 3, 4.

Крај XV, почетак XVI века

На њима су представљене Благовести. Ово је најстарија представа те сцене на овој врсти предмета сачуваним на нашој територији. Богородица и арханђео Гаврило налазе се под аркадама са колонетама и луком у облику плетенице. Простор изван аркада испуњен је преплетом четворолиста и неправилних кругова испуњених крстовима са засеченим краковима и розетама. Исти орнамент јавља се на наруквицама из манастира Ставрониките (G. Millet, Broderies..., Т. СХХ, 1). У доњем делу бордуре је стилизовани орнамент аналоган оном на епитрахилу Евгеније монахиње из манастира Филотеја (G. Millet, Broderies..., Т. LXXXIV, 1). Бордуре са стране украшене су плетеницом. У доњем делу бордуре су литургијски текстови на грчком.

Наруквице су од тамноцрвене свиле. Рађене су преко грубљег веза сребрном и позлаћеном жицом, њиховом мешавином са концем у боји; употребљен је и конач, црвене, плаве, зелене, црне и окер боје. Бодови су положени, прихватани цик-цак, у облику ромбова и дијагонално. Употребљен је коси и ланчани бод.

Димензије: горња страна 30 cm.
доња страна 40 cm.
висина 22 cm.

Библиографија: Л. Мирковић, Црквени уметнички вез, 37—38, Т. XVIII, 3. G. Millet, Broderies..., 60, Т. СХХI. Д. Стојановић, Уметнички вез у Србији..., 55.

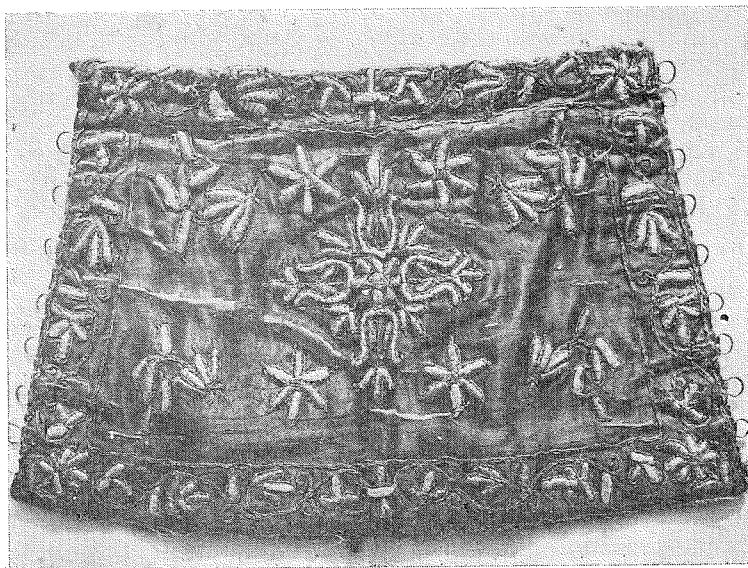
4. НАРУКВИЦЕ, сл. 5.

Година 1697.

Дар Лонгина и Блаже.

У центру наруквица је стилизована флорална орнаментика у облику крста. Сличан орнамент заступљен је на епитрахилу из манастира Савине (Л. Мирковић Црквени уметнички вез, Т. XXII, 4) као и у горњем делу епитрахила архијереја Јоаникија (Л. Мирковић, Црквени уметнички вез, Т. XX, 3). Поред овог орнамента су у горњем и доњем делу по две розете. У угловима централног поља налазе се цветне гранчице. Оквир наруквица чини стилизована лозица од лишћа и цветова различитог облика.

На постави наруквица је натпис: на једној: ло(н)гин приложи ахиз, а на другој влажа приложи Рађене су на тамноцрвеној свили сребрним и позлаћеним концем. Вез је врло пластичан, рађен преко доњег веза од грубог конца. Местимично су употребљене шљокице.

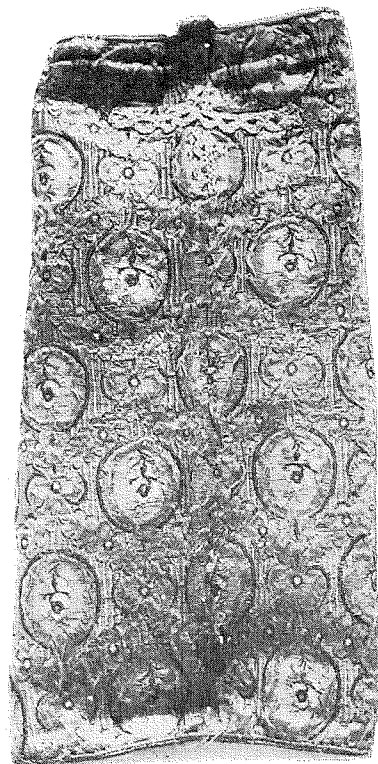
Сл. 5. Наруквица. 1697. година, бр. кат. 4.

Fig. 5. Epimanikion datant de 1697. № du cat. 4.

Сл. 6. Наруквица, друга половина XVIII века,
бр. кат. 6.

Fig. 6. Epimanikion, deuxième moitié du XVIIIe
s. № du cat. 6

Сл. 7. Наруквица, друга половина XVIII века, бр.
кат. 8.

Fig. 7. Epimanikion, deuxième moitié du XVIIIe s.
№ du cat. 8

Бодови су пуни и равно пуштене нити местимично прихватане.

Димензије: горња страна 23 cm.

доња страна 32 cm.

висина 20 cm.

Библиографија: Д. Стојановић, Уметнички вез у Србији..., 67, сл. 51.

5. НАРУКВИЦЕ

Друга половина XVIII века

Наруквице су од броката жутозелене основе, чији украс чине ситне ките цвећа распоређене у хоризонталне редове, али увек окренуте на једну страну. Међупростори су испуњени паралелним линијама, које се наизманично смеђују у два различита правца. Цветни орнаменти су у боји основе, нешто светлији и златној жици. На исти начин распоређени цветни орнаменти, мада наизменично, као и потпуно испуњени међупростори са утканим дискретним орнаментима срећу се на француским тканинама касног XVIII века (R. Jacques — E. Flemming, Encyclopedia of textiles, New York, 1958, 222, sl. 1).

На ужој страни наруквица нашивена је златна трака. Од ње је начињен и крст на предњој страни наруквица.

Тканина употребљена за израду ових наруквица је из друге половине XVIII века.

Димензије: горња страна 18 cm.

доња страна 26 cm.

висина 19 cm.

6. НАРУКВИЦЕ, сл. 6.

Друга половина XVIII века

Наруквице су од тамноцрвеног броката, протканог златом. Брокат је украшен дијагоналним решеткастим орнаментом који чине листови, а у угловима су цветови. Центар овако добијених ромбичних површина испуњаван је букетима. Одговарајући систем компоновања налазимо на златотканој тканини руске производње из педесетих година XVIII века (Русское декоративное искусство, II том, Москва 1963, сл. 438, на стр. 646). Исти начин компоновања орнамената налазимо на италијанским свиленим тканинама из друге половине XVIII века. (R. Jacques—E. Flemming, Encyclopedia..., 120, sl. 2, 3.).

Оквирни орнамент је у светло окер, златној и зеленој боји. Цветни орнамент који испуњава простор између ромбичних венаца је у љубичастој, светло плавој, светло окер и зеленој боји. На ужој страни наруквице су опшивене златном траком, од које је начињен крст на предњој страни наруквица.

Тканина улоуребљена за израду наруквица је из друге половине XVIII века.

Димензије: горња страна 22 cm.
доња страна 28 cm.
висина 20 cm.

7. НАРУКВИЦЕ

XVIII век

Наруквице су од бруката жутозелене основе, протканог сребрном жицом. Тканина је украшена биљним орнаментима местимично стилизованим у белој, зеленој и два тона љубичасте боје. Због мале површине наруквице не обухватају цео орнамент. Опшивене су тамноцрвеном вршом, која је на ужем делу наруквица замењена узаном златном траком.

На ужој страни наруквица налази се по шест ливених копчи од сребра украшених позлаћеним розетама.

Тканина од које су начињене наруквице припада XVIII веку.

Димензије: горња страна 20 cm.
доња страна 30 cm.
висина 25 cm.

8. НАРУКВИЦЕ, сл. 7.

Друга половина XVIII века

Наруквице су од жутозеленог бруката протканог сребрном жицом. Орнамент чине венци од цветића у жутој и црној боји са нешто мало сребрне жице. Они су у облику ромбова, а у угловима међусобно повезани машнама у истим бојама као и цветићи. У центру сваког венца налази се по један овални медаљон у чијој је средини ружин цвет у два тона ружичасте боје. Простор ван поменутих орнамената испуњен је утканим, узаним, вертикалним линијама. На предњој страни наруквица нашивен је крст од златножуте траке. Материјал од којег су наруквице начињене је из друге половине XVIII века.

Димензије: горња страна 25 cm.
доња страна 25 cm.
висина 23 cm.

9. ФЕЛОН, сл. 8.

Крај XVI века?

Фелон је од бруката загасито теракота боје, протканог златом и сребром. Ова тканина сачувана је само у доњем делу задњег дела фелона док су на остале делове нашивене друге тканине. Орнамент ове тканине је биљни, а преплиће се са златотканим тракама у виду отворених шиљатих овала. Овај тип овала среће се на тканинама XVI века (R. Jaques—E. Flemming, Encyclopaedia..., str. 77 sl. 2). Орнамент је симетричан чине га крупни цветови, акантусови листови, гроздови, листови винове лозе и класје жита. Компонување биљних орнамената у шиљате овале карактеристично је за период ренесансе, мада се јавља још у готици. Акантусов лист је такође често коришћен у ово време као и грозд. Броширане тканине на којима су само неки орнаменти уткани од сомота, као што је овде случај, чести су на тканинама XVI века.

По доњој ивици фелона и изнад ње нашивена је шира златоткана трака. Брукат употребљен за овај фелон је вероватно с краја XVI века.

Димензије: дужина предњег дела 50 cm.
дужина задњег дела 139 cm.
дубина отвора за врат 41 cm.
обим доњег дела 420 cm.

10. ФЕЛОН, сл. 9, 10.

Средина XVIII века

Фелон је начињен од две врсте различитог бруката.

Задњи део фелона је од сивоплавог бруката. Украшавају га јако утрпани цветни орнаменти у виду кита цвећа са врло извијеним лишћем. Декор је карактеристичан за тканине рококо стила. Сви орнаменти су међусобно повезани. Понегде су ките цвећа у вазама, које су рађене сребрном нити. У међупросторима су разбацани цветови, рађени сребрном жицом. За ките цвећа је употребљено више боја: три тона љубичасте, три тона окер, три тона теракота и три тона зелене боје.

Сл. 8. Фелон, крај XVI века?,
бр. кат. 9.

Fig. 8. Phélonion, fin du XVIe s.
N^o du cat. 9

Сл. 9. Фелон, средина XVIII века, бр. кат. 10.

Fig. 9. Phélonion, milieu du XVIIIe s. N^o du cat. 10

Предњи део фелона је од светлозеленог броката, протканог сребрном и златном жицом. Украшен је флоралним орнаментима који се пружају у јако извијеним гранама. Простор између њих такође је испуњен гранчицама са цвећем и лишћем. Доминирају цветови каранфила. Већи су од златне нити, а ситнији од сребрне нити или зелене свиле. Овом другом тканином је фелон уствари закрпљен.

Око доњих ивица фелона и око отвора за врат нашивен је део од маслинастожутог атласа. На задњем делу фелона је крст од златне траке. Обе тканине употребљене за овај фелон су из средине XVIII века.

Димензије: дужина предњег дела 125 cm.
дужина задњег дела 135 cm.
дужина отвора за врат 44 cm.
обим доњег дела 500 cm.

11. ФЕЛОН, сл. 11.

Крај XVIII, почетак XIX века

Фелон је од свиленог сатена. Орнаменти на овој тканини су укомпоновани у траке широке 10,5 cm., различитих боја. За основни тон ових трака употребљене су: бледољубичаста, жута, бела, окер и светлозелена боја. Траке су украшене цветним гранчицама ружа, хризантема и зумбула. За орнаменте на љубичастој траци употребљене су бела, жута, светлоокер, светлозелена, светлоплава и светлосмеђа боја. На жутој траци: бела, тамноплава, светлосмеђа и светлозелена боја. На белој траци: светло и тамноплава, светлоокер и два тона светлије смеђе боје. На окер траци: бела, светлоокер, жута, тамноплава и светлозелена боја. На зеленој траци: бела, светлоокер, два тона светлосмеђе и два тона плаве боје. Фелон је тако сашивен да траке на задњем делу теку хоризонтално, а на предњем делу вертикално.

На задњем делу фелона нашивен је крст од узане златне траке.

Тканина употребљена за овај фелон је с краја XVIII, почетка XIX века.

Димензије: дужина предњег дела 82 cm.
дужина задњег дела 146 cm.
дужина отвора за врат 51 cm.
обим доњег дела 472 cm.

12. ФЕЛОН

XIX век

Фелон је од пругастиг свиленог дамаста. Пруге су у више боја: зеленој, светлосмеђој и жутој. Дужином светлосмеђих трака пружају се сасвим узане окер пруге. Траке су у сјајним партијама, док је орнамент без сјаја у светлозеленој боји. Орнамент чине вијугаве лозице од углавном стилизованог цвећа, пупољака и лишћа. Ове вреже се преплићу, прелазе из једне траке у другу испуњавајући сав простор. Могу да се одвоје две различите врсте орнамената, који се наизменично смеђују. Траке на предњем делу теку хоризонтално, а на задњем вертикално. Око доње ивице фелона и око врата нашивена је шира трака од тамноцрвеног атласа. На задњем делу фелона је нашивен равнокраки крст од жутог атласа.

Тканина од које је направљен овај фелон је из XIX века.

Димензије: дужина предњег дела 100 cm.
дужина задњег дела 133 cm.
дужина отвора за врат 50 cm.
обим доњег дела 550 cm.

13. ФЕЛОН, сл. 12.

XIX век

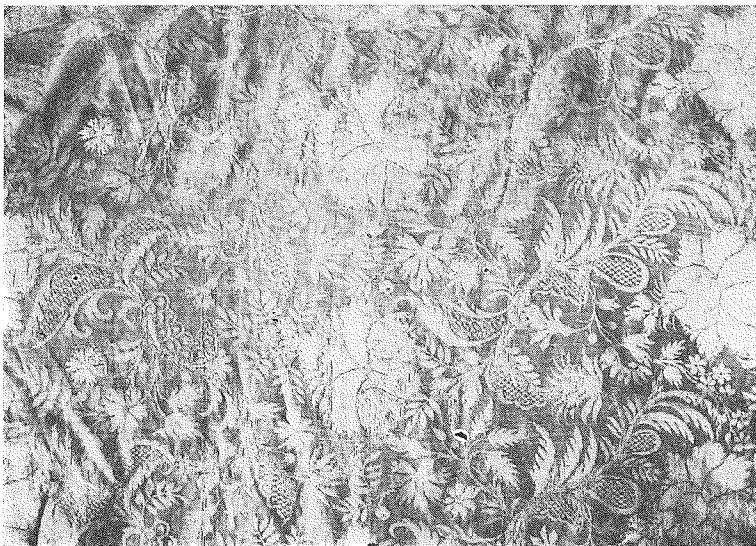
Фелон је од свиленог дамаста сивоплаве боје. Украш чине крупни стилизовани цветни орнаменти, који испуњавају читаву површину тканине, а међусобно се не додирују. По форми и цртежу они су реминисценција на касни XVI, нарочито XVII век. (R. Jaques—E. Flemming, Encyclopaedia..., 110 сл. 2 и 147).

Доњи део фелона и део око отвора за врат опшивени су дамастом тамноцрвене боје. Крст који је пришивен на задњем делу фелона је од истог материјала.

Тканина употребљена за израду овог фелона је из XIX века.

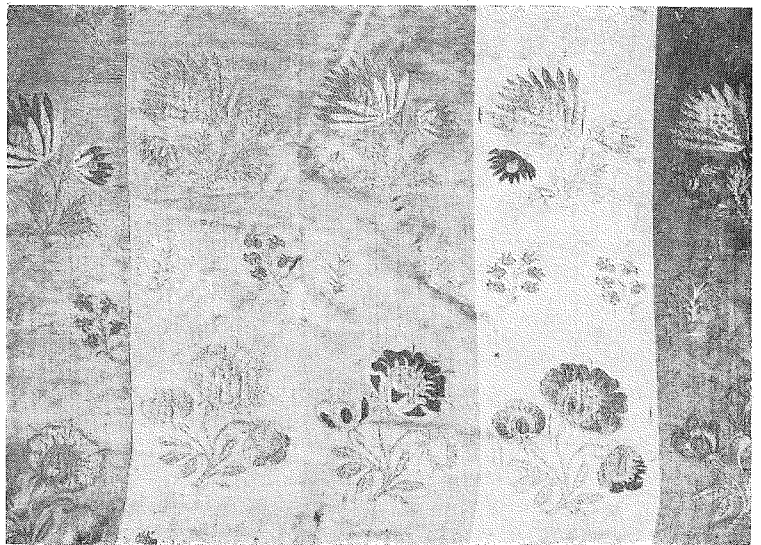
Напомена: у ризници истог манастира налази се још један фелон од исте врсте тканине, украшен истим орнаментом, само је тамноцрвене боје.

Димензије: дужина предњег дела 90 cm.
дужина задњег дела 135 cm.
дужина отвора за врат 55 cm.
обим доњег дела 480 cm.

Сл. 10. Фелон, средина XVIII века, детаљ, бр. кат. 10.

Fig. 10. Phélonion, milieu du XVIIIe s., détail, № du cat. 10

Сл. 11. Фелон, крај XVIII, почетак XIX века, бр. кат. 11.

Fig. 11. Phélonion, fin du XVIIIe, début du XIXe s. détail, № du cat. 11

Сл. 12. Фелон, XIX век, детаљ, бр. кат. 13.

Fig. 12. Phélonion, XIXe s., détail, № du cat. 13

Стихар је од љубичастоцрвеног броката, протканог златном жицом. Орнаменти се смењују у хоризонталним појасевима. У једном су представљене ките цвећа, а у другом картуши комбиновани са флоралним орнаментима. Картуши су испуњени геометријским орнаментима у облику тролиста, ромбова и четворолиста, постављених између, или прекидајући вертикалне траке које испуњавају унутрашње стране картуша. Затим долази опет ред букета, али нешто различитих од првих, па картуши. Међупростори су испуњени разбацаним ситним стилизованим цвећем. Сви орнаменти су рађени златном жицом. Исти начин компоновања орнамената среће се на једном француском брокату из око 1730 године. (R. Jaques—E. Flemming, Encyclopedie..., 176, као и на француским тканинама раног XVIII века н.д. стр. 175).

Око доњег дела стихара нашивена је шира жута трака од сатена. Око изреза за врат и на грудима употребљен је исти материјал. Рукави су од кобалтплавог сатена, а завршени траком од жутог сатена. На леђима је крст од жутог сатена опшивен сребрном траком, којом су опшивени делови на грудима и леђима. Стихар је са предње стране сасвим отворен. Закопчава се једним дугметом испод врата. По специфичности кроја одваја се од осталих стихара, па предпостављамо да је могао да има другу намену, можда чак ланчку. Брокат употребљен за овај стихар је из прве половине XVIII века, а сатен је нова тканина.

Димензије: дужина 140 см.
распон горњег дела 183 см.
обим доњег дела 250 см.

Сл. 13. Стихар, прва половина XVIII века.
бр. кат. 14.

Fig. 13. Stichare, première moitié du XVIIIe
s. № du cat. 14

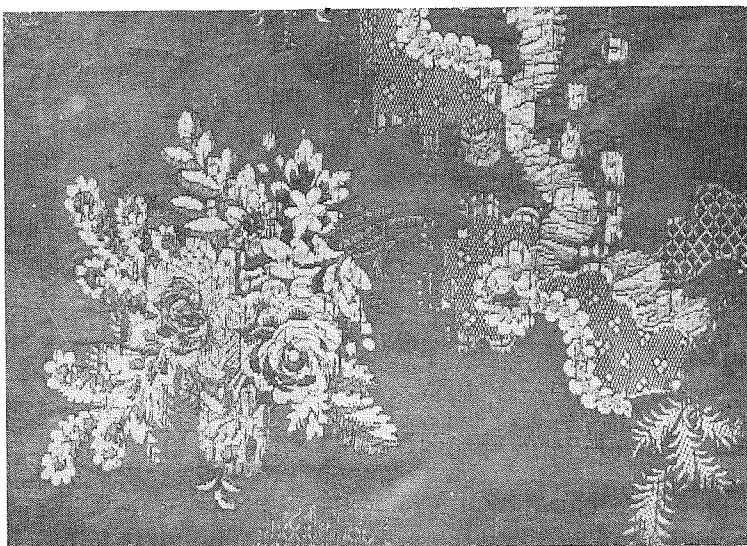

Сл. 14. Стихар, средина и друга половина
XVIII века, бр. кат. 15.

Fig. 14. Stichare, milieu et deuxième moitié du
XVIIIe s. № du cat. 15

Сл. 15. Стихар, друга половина XVIII века, детаљ, бр. кат. 17.

Fig. 15. Stichare, deuxième moitié du XVIIIe s, détail, № du cat. 17

Сл. 16. Стихар, друга половина XVIII века, детаљ, бр. кат. 17.

Fig. 16. Stichare, deuxième moitié du XVIIIe s, détail, № du cat. 17

15. СТИХАР, сл. 14.

Средина и друга пол. XVIII века

Стихар је састављен од три различите тканине. Највећим делом начињен је од љубичасте сребром и златом проткане свиле која је јако избледела. Орнамент чине цик-цак вијугаве траке на чијим се истуреним деловима налазе ките цвећа са машнама. Ове ките су рађене златном и сребрном нити. У просторима између вијуга и трака су по две мале ките цвећа рађене златном нити. Орнамент је типичан за рококо стил и среће се на многим тканинама нарочито француског порекла из средине XVIII века. (O. Falke, *Kunstgeschichte der Seidenweberei*, Tübingen, T. X).

У горњем делу стихара нашивена је друга материја, бели брокат проткан златом и сребром. Орнамент је флоралан, јако стилизован. Начином компоновања ствара решеткасти орнамент. У ромбичним пољима овако створеног орнамента налазе се мале розете. Слични орнаменти су заступљени на једној тканини из друге половине XVIII века. (O. Falke, n.d. br. 529). Сви цветови су од злата и светлоружичасте свиле. Овај део стихара спојен је са доњим делом сребрном клеплованом чипком. На леђима је нашивен крст од ажурираних трака. Рукави су од кобалтплавог сомота, опшивени узаном златном траком.

Тканина употребљена за израду горњег дела стихара је из друге половине XVIII века, а доњи део је од тканине израђене средином XVIII века.

Димензије: дужина 138 cm.
распон горњег дела 146 cm.
дужина отвора за врат 26 cm.
обим доњег дела 360 cm.

16. СТИХАР

Друга половина XVIII века

Стихар је од броката јако избледеле светлозелене боје. Украшен је храстовим лишћем и границицама. Орнаментат је рађен златном жицом. Начин компоновања орнаментат одговара тканинама насталим у другој половини XVIII века у Француској. (R. Jaques—E. Flemming, Encyclopedia..., 222. sl. 2).

Због већих оштећења стихар је на предњем делу закрпљен брокатом од којег је начињен један сакос из исте ризнице.

Тканина употребљена за израду овог стихара је из друге половине XVIII века.

Димензије: дужина 94 cm.
распон горњег дела 116 cm.
дужина отвора за врат 39 cm.
обим доњег дела 80 cm.

17. СТИХАР, сл. 15, 16.

Друга половина XVIII века

Стихар је начињен од две врсте тканина. Доњи део је од тамномрког љубичастог тафта. Украшени чипкасти орнаментат комбинован тракама које дају вијугаву линију, а између њега су натуралистички букети у редовима, чији се правац наизменично смењује. Од боја су употребљене три тона зелене, ружичаста, љубичаста, светлоплава, бела и мркоцрвена. Ова тканина је карактеристична за другу половину XVIII века. Чипкасти орнаментат у виду таласастих трака врло је чест нарочито на француским тканинама касног XVIII века (R. Jaques—E. Flemming, Encyclopedia..., 224, sl. 1.). (E. Flemming, Das Textilwerk, Berlin, 1927, 241, sl. 2.). На грудима, леђима и доњем делу рукава стихара употребљен је брокат светлотеракота боје са цветним орнаментом у виду натуралистичких букета међусобно повезаних цветним вијугавим границицама. Оне на овај начин стварају врсту медаљона у чијем је центру опет букет. Орнаменти су у два тона љубичасте, два тона плаве, белој, зеленој и окер боји. Ова тканина је проткана златном нити. Решавање композиције на овај начин често је на тканинама из друге половине XVIII века. (R. Jaques—E. Flemming, Encyclopedia..., 206.). Среће се и на руским тканинама из осамдесетих година XVIII века. (Русское декоративное..., сл. 444, на стр. 658.). На леђима стихара је нашивен крст везен сребрном жицом пуним бодом. Кракови крста су завршени у облику тролиста, а у сваком краку је по један полудраги камен. У центру крста око камена извезена је четворолисна розета.

На стихару је сачувано неколико сребрних дугмади украшених гранулацијом. Овај стихар је вероватно начињен од две дотрајале црквене одежде крајем XIX века, када је извезен и крст на леђима.

Димензије: дужина 133 cm.
распон горњег дела 155 cm.
дужина отвора за врат 38 cm.
обим доњег дела 250 cm.

18. САКОС, сл. 17.

XVIII век

Сакос је од бледонаранцастог броката протканог златним и сребрним нитима. Украшен је цветним границицама повезаним у виду вијугавих трака које стварају врсту медаљона у које су укомпоноване ките цвећа. Цветни орнаменти су у три тона тамноцрвене боје, три тона светлоплаве, два тона зелене и белој боји.

Сличан начин компоновања среће се на тканинама рађеним средином XVIII века, а нарочито око 1770 године. (R. Jaques—E. Flemming, Encyclopedia..., 205, 206; E. Flemming, Das Textilwerk, 185, 2).

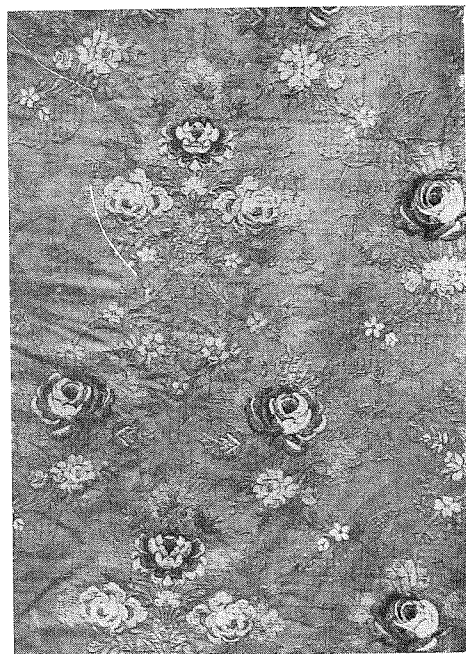
На доњем делу сакоса нашивена је сребрна трака, која је употребљена и на грудима око рамена и на леђима сакоса. Рукави су од плавог сомота. Око њих је нашивена трака од златоткане жице. Сакос се са стране закопчава једноставним округлим дугмадима од месинга. Крст од сребрне траке, нашивен на леђима сакоса, сачуван је делимично.

Брокат употребљен за израду највећег дела сакоса је из XVIII века.

Димензије: дужина 135 cm.
распон горњег дела 154 cm.
дужина отвора на грудима 22 cm.
ширина доњег дела 126 cm.

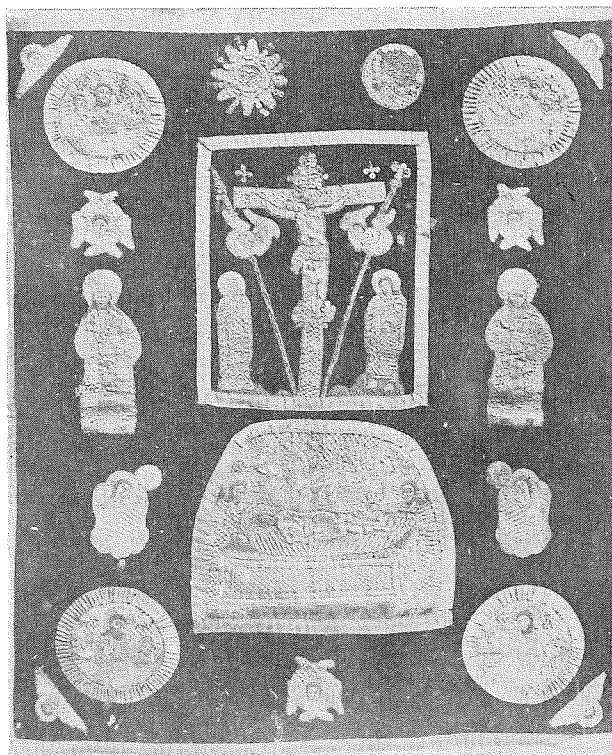

Сл. 17. Сакос XVIII век, бр. кат. 18.
Fig. 17. Saccos, XVIIIe № du cat. s. 18

Сл. 18. Сакос, друга половина XVIII века,
деталь, бр. кат. 19.

Fig. 18. Saccos, deuxième moitié du XVIIIe s,
détail. № du cat. 19

Сл. 19. Аер, друга половина XVII века, бр. кат. 20. Fig. 19. Aër, deuxième moitié du XVIIe s. № du cat. 20

19. САКОС, сл. 18.

Друга половина XVIII века

Сакос је од тамног теракота бруката украшеног натуралистичким цветним орнаментима. Орнамент се састоји од кита ружа уоквирених цветним гранама које се вијугају, а међусобно су спојене тако да остављају простор за централне ките цвећа. Представљени су цветови и пупољци ружа праћени мрежастим орнаментом карактеристичним за другу половину XVIII века. Одговарајући начин компоновања налазимо на једној француској тканини из средине XVIII века (E. Flemming, *Das Textilwerk*, 185, 2), као и на полубрукату руске производње осамдесетих година XVIII века. (Русское декоративное, ..., сл. 444, стр. 658.).

За орнаменте употребљени су три тона љубичасте, три тона плаве, бела, светлоокер, зелена боја и злато. Решеткасти орнаментат је у боји основе. Изнад доње ивице сакоса нашивена је златна трака, која се пружа и око груди, рамена и на леђа. Од ње је начињен и крст на задњем делу сакоса, а послужила је и као ивица рукава.

Тканина од које је сакос начињен је из друге половине XVIII века.

Димензије: дужина 138 cm.

распон горњег дела 146 cm.

дужина отвора на грудима 33 cm.

ширина доњег дела 140 cm.

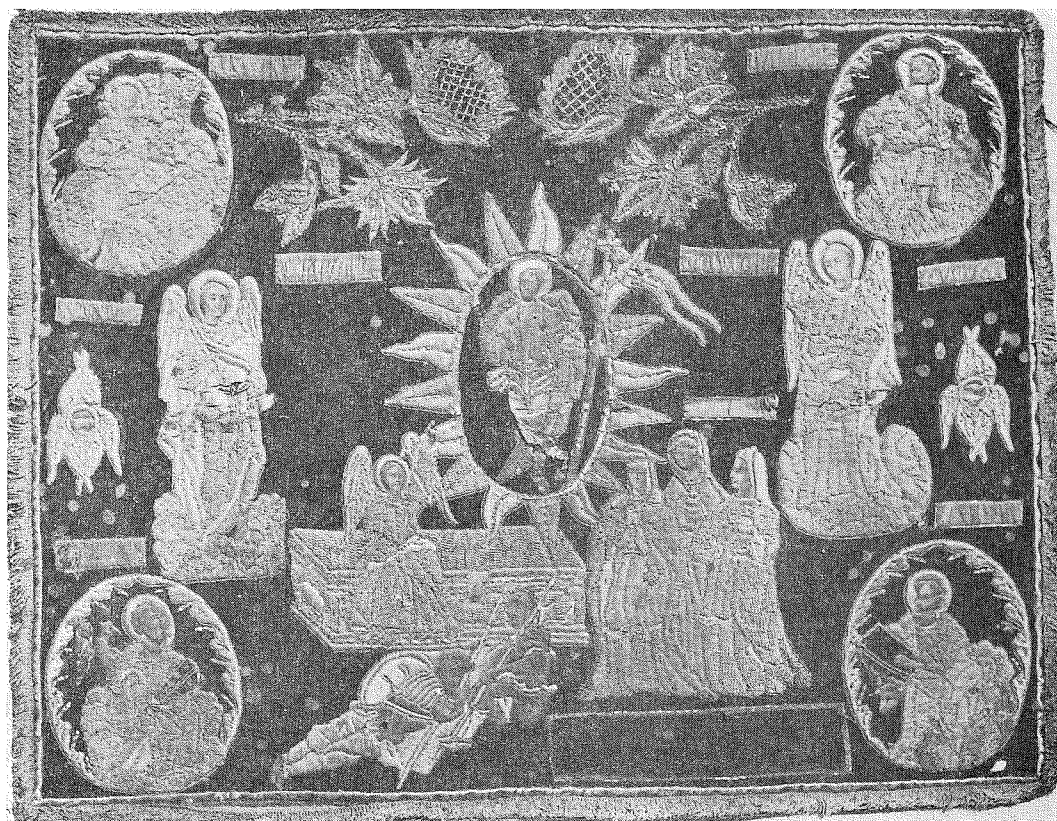
II ЛИТУРГИЈСКИ ПОКРИВАЧИ

20. АЕР, сл. 19.

Друга половина XVII века

У центру аера који је по хоризонтални подељен на два плана, у горњем делу је композиција Распећа Христовог са Богородицом, Јованом и два анђела у лету, а испод тога Оплакивање Христа са Богородицом, Јосифом, Никодимом, Јованом и три Мироносице. У угловима у округлим медаљонима су јеванђелисти, а поред њих у самим угловима аера херувими. Изнад Распећа налазе се представе сунца и месеца, а поред њих два серафима, два прквена оца и анђели са рипидама, дати као допојасне фигуре на облацима. Испод композиције Оплакивања Христовог је серафим. Натписи су на грчком.

Аер је од црног сомота на који су аплицирани сви везени делови. Композиција, као и медаљони са јеванђелистима, уоквирени су златном траком која је нашивена и по спољној ивици аера.

Сл. 20. Аер, XIX век, бр. кат. 21.

Fig. 20. Aër, XIXe s. № du cad. 12

Везено је позлаћеном и сребрном жицом, затим смеђим, плавим, зеленим и окер светлим концем. Местимично су нашивене шљокице. Ликови и тело Христово су од атласа у боји коже, а само прте лица и коса везени. Везено је преко предходног веза од грубљег свиленог конца. Бодови су коси, положени, прихватани наизменично, дијагонално и у облику ромбова, негде двоструких.

Димензије: дужина 62 cm.
ширина 62 cm.

Библиографија: Д. Стојановић, Уметнички вез у Србији..., 62. сл. 41, 42.

21. АЕР, сл. 20.

XIX век

У центру аера представљено је Васкрсење Христово са сигнатуром: *воскресение: господне*. Христос је у мандорли, а испод њега саркофаг на коме седи анђео који рукама показује на Христа. Десно од саркофага су три стојеће фигуре Мироносица, које држе судове са светим миром, са оштећеном сигнатуром: *с жением*. Испод Мироносица је сачуван везени оквир за натпис, што је заступљено и на осталим сигнатурама овог веза, док су оне сликане. Испред саркофага су два наоружана војника од којих један седи, а други лежи потрбушке. Читава композиција дата је у духу западњачке иконографије и схватања што се одражава и на оделу претстављених војника. Лево од композиције Васкрсења је стојећа фигура арханђела Михаила на облацима, са подигнутим мачем и сигнатуром: *с'.а.миханаил*, а десно као пандан њему арханђео Гаврило: *с'.а.гавриил*, који десном руком благосиља а у левој држи скиптар. У угловима аера у овалним медаљонима представљене су фигуре јеванђелиста са симболима. Горе лево је Матеј са сигнатуром: *се матеи*, а десно Марко: *се марко*. У доњем делу су Јован: *се иван* а десно Лука: *се лвка*. Између јеванђелиста су представе серафима. У горњем делу аера између медаљона са јеванђелистима извезене су две гране са лишћем и по једним крупним цветом.

Аер је од црвеног сомота, извезен је сребрном и златном жицом, затим сребрном жицом упреном са плавим, жутим и светло зеленим концем. Употребљени су и два тона плаве боје, окер и конач у боји инкарната. Везено је свиленом и памучним концем. Ради добијања веће пластичности везено је преко хартије. Инкарнат представљених личности је сликан, као и сигнатуре.

Бодови су пуни, коси и бод у бод.

Аер је руски рад.

Димензије: дужина 69 cm.
ширина 53 cm.

22. ДАРАК, сл. 21.

Година 1740.

Дарак је у облику крста, чији су кракови у виду стилизованог листа. По спољној ивици дарка тече орнамент, који чини линија која прати спољну ивицу дарка, прекинута на једнаким размацима вертикалним кратким линијама. Исти орнамент се пружа од кракова крста ка центру дарка. У угловима су стилизовани цветови. У центру је пришивен крст од златоткане траке. На постави је исписано мастилом: 1740 декла м¹м

Дарак је од светлоцрвеног свиленог сомота. Везено је сребрном и златном жицом. Ради пластичности везено је преко претходног веза од грубог памучног конца. Бодови су пуни.

Димензије: дужина 55 cm.
ширина 15,5 и 19 cm.

Библиографија: Д. Стојановић, Уметнички вез у Србији..., 77, сл. 61

23. ДАРАК

Почетак XIX века

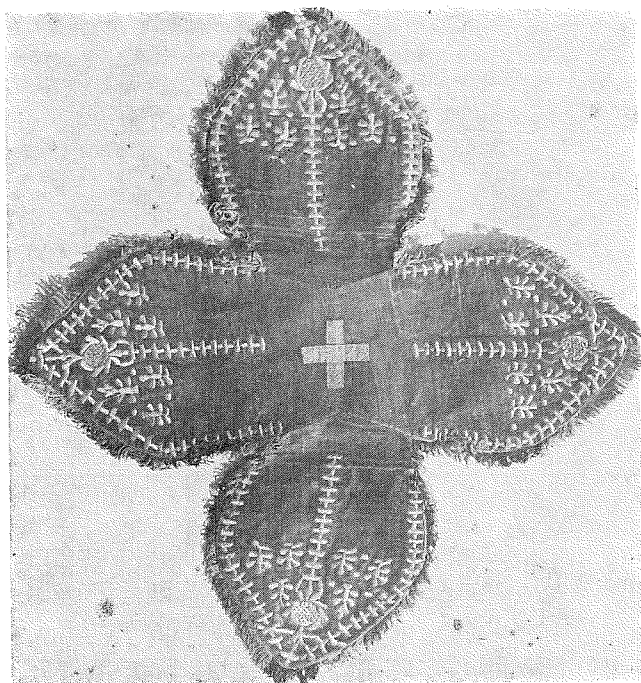
Дарак је у облику крста. У центру је симболична представа Еухаристије—Христос у путиру, са сигнатуром *ис хс*. Поред њега су две стилизоване биљке. У краковима крста представљен је по један серафим. Спољном ивицом дарка и око централне композиције тече вијугава линија.

Везено је на црвеном свиленом сомоту позлаћеном и сребрном жицом, као и равно сеченим металним нитима. Местимично су употребљене шљокице. Ликови су сликани уљаним бојама, сигнатура је такође сликана.

Бодови су пуни, коси и бод у бод.

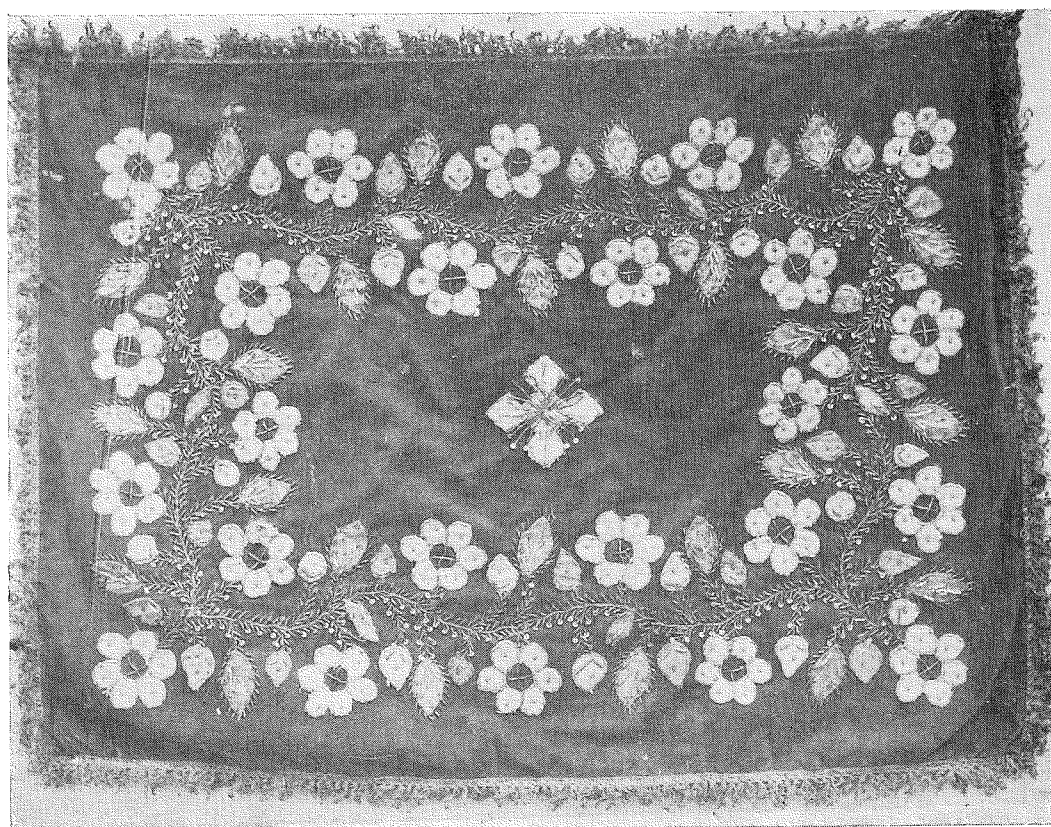
Димензије: дужина кракова крста 51 cm.
ширина 18 cm.

Библиографија: Д. Стојановић, Уметнички вез у Србији..., 72, сл. 81.

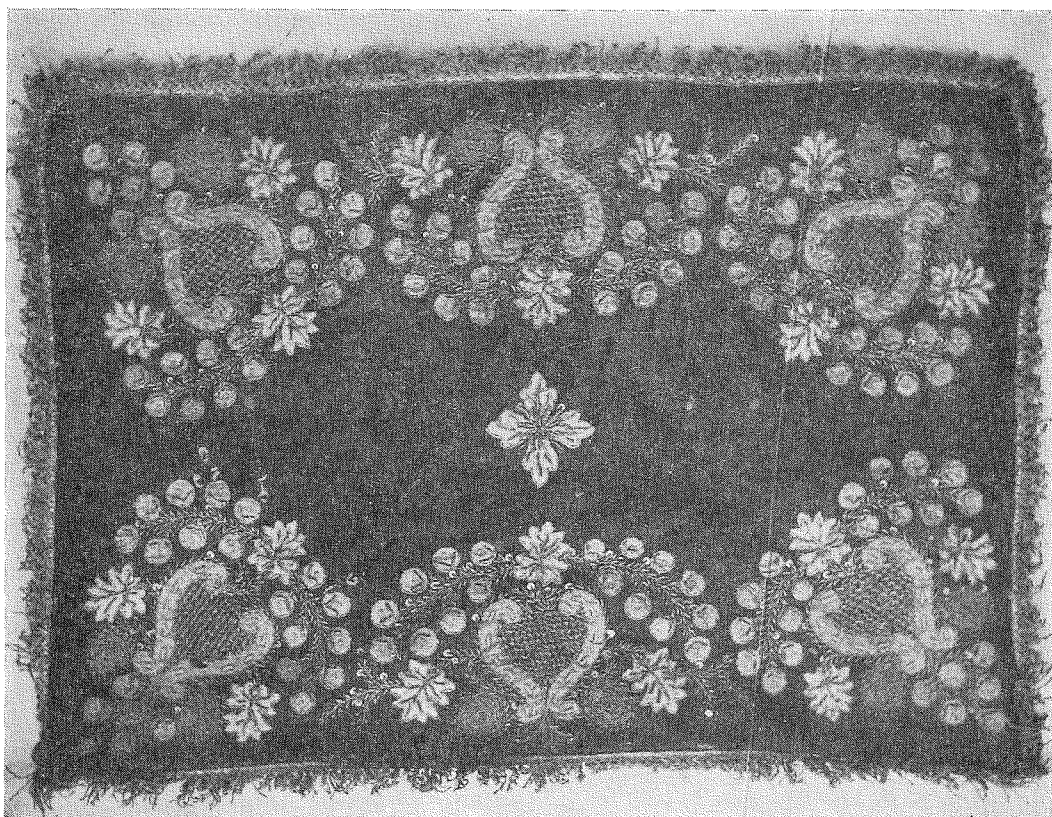
Сл. 21. Дарак, 1740 година, бр. кат. 22.

Fig. 21. Offrande, 1740. № du cat. 22

Сл. 22. Покривач, XIX век, бр. кат. 24.

Fig. 22. Voile liturgique, XIXe s. № du cat. 24

Сл. 23. Покривач, XIX век, бр. кат. 25.

Fig. 23. Voile liturgique, XIXe s. № du cat. 25

24. ПОКРИВАЧ, сл. 22.

XIX век

Покривач је поклон Јованке Петровић из Сарајева 1897 године.

Украс покривача чине аплицирана, стилизована цветна лозица која прати правоугаони облик покривача испуњавајући готово целу његову површину. У центру је стилизовани крст.

Исти орнамент који карактеришу розете, пупољци и једноставни листови налази се на једном дарку из Музеја примењене уметности у Београду (Д. Стојановић, Уметнички вез у Србији..., 78, бр. каталога 86).

Оба предмета су начињена од истог материјала.

На постави је запис мастилом — Прилог манастиру Св. Тројице Јованка К. Петровић, Сарајево 16 октобра 1897 године.

Исти запис се понавља два пута.

Покривач је од љубичастог сомота, а апликације од белог и жутог броката. За орнаменте је делом употребљена и спирална метална жица која имитира бод guiré. Местимично су нашивене шљокице и плаве перле.

Димензије: дужина 66 cm.

ширина 45 cm.

25. ПОКРИВАЧ, сл. 23.

XIX век

Украс покривача чине аплицирани орнаменти груписани у угловима и средини дужих страна покривача. Централни део орнамента чине срцолико конфронтирани издужени „S“ испуњени мрежастим орнаментом. Од њих полазе гранчице са бобицама и крупним стилизованим лишћем. У центру покривача је стилизовани крст. Покривач је ошшивен ресама.

Покривач је од плавог сомота, а апликације од белог и жутог броката. На орнаментима је негде употребљена спирална метална жица која имитира бод guiré. Местимично су нашивене шљокице и плаве перле.

Димензије: дужина 66 cm.

ширина 45 cm.

НАПОМЕНА:

У ризници манастира Св. Тројице код Пљеваља сем поменутих црквених одежди и текстилних предмета намењених богослужењу чува се извештан број предмета без неке уметничке вредности: пет пари наруквица, пет појасева, четири орара, три епитрахиља, један набедреник, двадесет и два стихара, два фелона, једна плаштаница, две црквене заставе, једна завеса за царске двери, индитаја и једна комплетна свештеничка одежда.

LES VÊTEMENTS SACERDOTAUX ET LES VOILES LITURGIQUES GARDÉS DANS LE TRÉSOR DU MONASTÈRE DE LA TRINITÉ, PRÈS DE PLJEVLJE.

On garde dans le monastère de la Trinité, près de Pljevlje, un assez grand nombre de vêtements sacerdotaux et objets liturgiques brodés. Ce trésor, au même titre que celui du monastère de Cetinje, Savina et Piva, appartient aux plus riches collections d'objets de ce genre sur le territoire de la R. S. du Monténégro. Leur chronologie s'étend sur un grand intervalle qui va du début du XVe à la fin du XIXe siècle. Le fait qu'une petite partie de ces objets date d'avant la construction du monastère s'explique par la possibilité d'y avoir été apportés d'autre part, ce qui arrivait souvent, vu les conditions politiques qui régnaient au XVIe et XVIIe siècle. Comme on ne trouve presque jamais les noms des donateurs ou des artisans sur les tissus et les broderies, ni celui du monastère pour lequel ils ont été confectionnés, il est difficile de savoir s'ils avaient été destinés à l'origine à ce monastère ou apportés d'ailleurs.

Considérées du point de vue artistique, les broderies gardées au monastère de la Trinité, près de Plevlje ne sont pas toujours à un niveau très élevé, mais sont des représentants authentiques du style de l'époque. De ce point de vue, l'objet de plus grande valeur et en même temps le plus ancien objet du trésor, est l'épitrachilion du moine Théothyme, du début du XVe siècle (№ 1 du cat.). Par cet objet l'artiste a atteint à l'apogée de l'art d'influence byzantine de l'époque, à en juger d'après l'ensemble des objets conservés. Un autre épitrachilion, un peu plus récent mais aussi du XVe siècle, (№ 2 du cat.) et les épimanikia de la fin du XVe et du début du XVIe siècle (№ 3 du cat.) sont plus simples et font preuve de moins de sens artistique. Sur les épimanikia notamment le dessin est moins adroit, surtout dans la représentation des personnages qui sont donnés en surface, dans l'ignorance de la perspective et du mouvement.

Après ce groupe d'objets, les plus anciens, apparaît un intervalle chronologique qui va jusqu'au milieu du XVIIe siècle. C'est de cette époque que date un aër (№ 20 du cat.) portant de traits caractéristiques propres aux ateliers russes de broderie du XVIIe siècle, d'où il tire probablement son origine. Les maîtres ayant confectionné les autres broderies du XVIIe et XVIIIe siècle, n'ont pas fait preuve de beaucoup de talent ni d'invention artistique si bien qu'ils ne dépassent pas le travail artisanal. On y rencontre aussi des noms qui toutefois ne nous disent rien de précis, car on ne sait pas s'il s'agit d'un maître ou d'un donateur. Les broderies datant du XIXe siècle sont ou bien importées de Russie, tel l'aër consigné au № 21 du catalogue, ou bien proviennent des ateliers du pays. A cette époque la broderie des objets liturgiques tissés est souvent remplacée par l'application, plus simple et moins coûteuse, comme c'est le cas des voiles liturgiques (№ 24 et 25 du cat.) de cette collection.

Parmi les tissus employés pour les vêtements sacerdotaux, notre attention est attirée par un phélonion (№ 9 du cat.) dont le tissu date probablement de la fin du XVIe siècle. Il est caractérisé par sa composition ornementale dont l'élément principal est un ogival ouvert, fréquent et typique à l'époque. Il sort probablement de quelque atelier italien. Un groupe de tissus de bonne

qualité a style harmonieux est formé par les vêtements sacerdotaux du XVIIIe siècle. Les tissus employés pour la confection de phélonions, sticharions et saccos font preuve d'une grande richesse de tissus et d'ornementation, ce qui, sur les objets de petites dimensions reste souvent inaperçu, surtout sur les épimanikia, où les motifs sont parfois coupés ou fragmentaires. Ces tissus ont été importés. Ils proviennent des ateliers d'Europe dont le style aussi bien que les techniques étaient assez uniformes à l'époque. Certains de ces objets proviennent sûrement de manufactures françaises, d'autres d'ateliers russes, le tissage y ayant été fort développé au cours du XVIIIe siècle. Tous ces tissus portent l'empreinte du style de l'époque, et particulièrement du style rococo, dont certains sont des témoignages précieux. La dentelle en fil de métal, cousue sur certaines parties des habits sacerdotaux est d'origine russe et date du XVIIIe siècle.

Par suite de la situation économique précaire au cours du XIXe siècle beaucoup de vêtements anciens ont dû être remaniés et certains raccommodés. Les vêtements confectionnés au XIXe siècle emploient des tissus beaucoup moins riches et ont aussi beaucoup moins de prétentions artistiques.

Nous pouvons constater de ce que nous venons d'exposer, que les objets tissés, gardés dans ce trésor, exposent clairement, malgré certains vides dans leur ligne d'évolution, la succession des diverses conceptions artistiques, ce qui est conditionné par leur grand écart chronologique. Les tissus et broderies conservés dans le trésor portent, selon l'époque de leur confection, des caractéristiques byzantines, serbes, russes ou finalement communes à l'art européen du XVIIIe et XIXe siècle. Leur qualité n'atteint pas toujours au même niveau. De grandes qualités artistiques alternent avec des échecs, ce qui dépend surtout des changements de conditions politiques et économiques subis par ce monastère.